

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА УПЕРЕДЖЕНЕ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВИПУСКНИКІВ

УДК: 378.013+371.134+355.332

А. О. Лігоцький

Професійна компетентність військової людини має дуже велике значення. Її ступінь відповідає ступеню професійного ризику – дуже високою є відповідальність за життя та здоров'я людей, і не лише підлеглих. На жаль, сьогодні доводиться констатувати високу плинність військових кадрів та доволі часте незадоволення представників військових підрозділів рівнем готовності випускників вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) до виконання службових обов'язків.

Тому основним завданням навчального процесу у ВВНЗ стає формування не лише певних знань, умінь і навичок, але й системи особливих компетенцій, тобто готовності молодого офіцера-випускника до професійної діяльності. Знання, уміння та навички є елементами в структурі таких компетенцій.

Доречною тут є така наочна аналогія. Багаторічна підготовка військового професіонала багато в чому є подібною до двох відомих фізичних процесів: процесу кристалізації (подібним до процесу інтеграції знань, умінь і навичок з утворенням професійних компетенцій як результату такої інтеграції) та процесу будівництва і спуску на воду корабля певного призначення (подібність тут ще й в успішності або катастрофічності такого процесу, що залежить від будь-якої дії як Будівельника, так і об'єкту, який споруджують – Професіонала).

Інакше кажучи, чим вищим є рівень сформованих у випускника професійних компетенцій, тим менш проблемним для нього буде включення в професійну діяльність та подальше професійне вдосконалення.

Професійні компетенції військового фахівця виражаються його здатностями, які надають йому можливість виконувати конкретні професійні

завдання відповідно до об'єктивних вимог первинної посади. Вони, безумовно, мають досить складну ієрархічну структуру і навіть, можна сказати, тонку структуру, що завжди створювало та створює відомі проблеми в документальному описі їх самих за допомогою освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ) і засобів їхнього формування, за допомогою освітньо-професійних програм (ОПП). Усе ж таки ми маємо розуміти, що ВВНЗ не має можливості за обмежений час навчання сформувати весь доволі складний спектр професійних компетенцій. Значну частку такого спектру в принципі може бути сформовано лише при багаторічному “дозріванні” професіоналу безпосередньо в умовах військової служби. Тому кожний ВВНЗ має чітко визначити в установчих освітніх документах: яка саме частка професійних компетенцій має бути надійно сформована у випускника на час його передачі Замовнику. Це завдання може бути ефективно вирішено за допомогою застосування методу аналізу ієрархій у поєднанні із сучасними інформаційними технологіями дослідження складних систем [1].

Отже, автору вдалося виокремити серед множини професійних компетенцій військового фахівця ті, які обов'язково повинні бути сформовані в нього до закінчення ВВНЗ та прийняття на первинну професійну посаду. Якщо користуватися вже згадуваною аналогією, то цей обов'язковий мінімум професійних компетенцій становить центр майбутніх кристалізацій і кістяків, на яких надалі з достатньою легкістю може формуватися весь спектр можливих професійних компетенцій. Така послідовність компетентнісного зростання має бути забезпечена за схемою-алгоритмом (рис. 1) упродовж усього періоду навчання, як результат узгодженої взаємодії всіх кафедр ВВНЗ та того, хто навчається, а не лише при передачі випускника на військову службу. Іншими словами, достатньо гладка освітня траєкторія повинна також без розривів і зламів, природним чином переходити в траєкторію професійної діяльності випускника ВВНЗ. Саме це складає основу концепції упередженого формування професійних та всіх інших компетенцій випускника ВВНЗ.

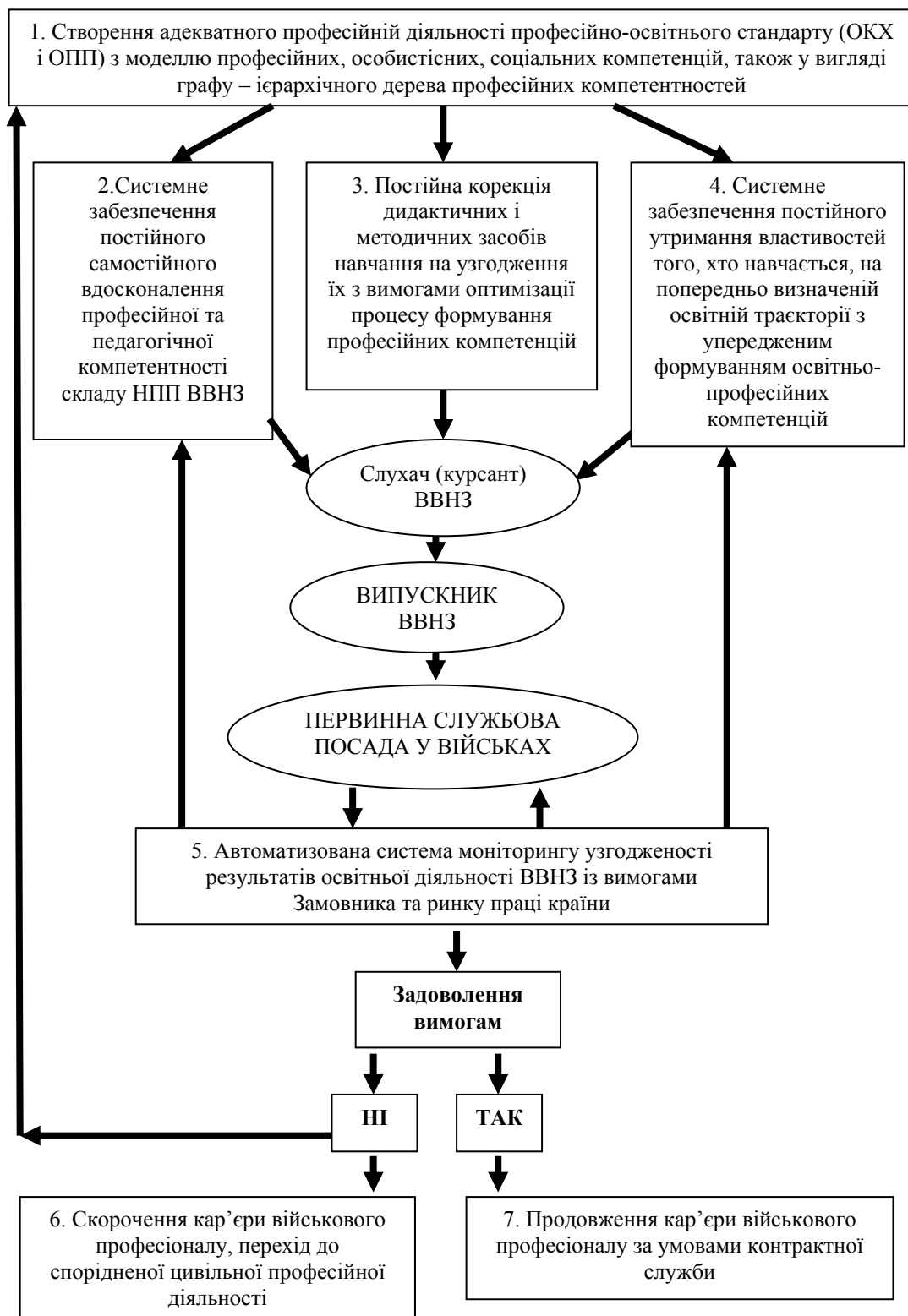

Рис. 1. Схема-алгоритм формування професійних компетенцій

Гарантувати достатній рівень компетентності випускників можна, модернізуючи зміст і технології військово-професійної освіти таким чином, щоб у будь-який момент періоду навчання курсанти та слухачі відчували й усвідомлювали зв'язок навчального матеріалу кожної дисципліни з їх

майбутньою професійною діяльністю. Більше того, повинна бути чітко визначена нижня межа рівня професійної компетентності випускника (технологічний допуск), що повинно бути підтверджено державною сертифікацією. Реалізація такого підходу в реформуванні освітньої системи вимагає також створення системи надійного безперервного моніторингу освітньої траєкторії кожного курсанта і слухача за допомогою сучасних автоматизованих інформаційних систем [2].

Згадана вище модернізація повинна охоплювати чотири основних аспекти військово-професійного навчання:

- формування змісту навчання відповідно до його цілей;
- підвищення мотивації вивчення кожної з дисциплін;
- розробку засобів навчання та методик їхнього використання;
- захист установлених нормативів навчального процесу від впливу “людських” чинників.

В умовах сучасного навчального процесу виявилася тенденція помилкового розуміння тими, хто навчається, а також і значною частиною керівників навчального процесу ролі та призначення дисциплін різних освітніх галузей. Серед них “народна” думка виокремила “основні” і “другорядні”, які нібито не впливають на рівень професійної компетентності випускника. Але така їхня класифікація є шкідливою та небезпечною оманю. Помилкове сприйняття ролі кожної з дисциплін у формуванні військового професіоналу частково обумовлено недостатньою турботою організаторів навчального процесу про прикладну спрямованість усіх без винятку дисциплін. З іншого боку – слухачі і курсанти ще не включені в практичну діяльність, пов’язану безпосередньо зі сферою військово-професійних відносин, та об’єктивно не можуть самостійно усвідомлювати де знання з таких дисциплін знаходить своє застосування в реальному професійному середовищі. Це є особливо важливим у наші дні, коли досить різноманітні знання все ширше застосовуються в будь-якій професійній діяльності.

Вимоги суспільства до фахівця певного профілю знаходять висвітлення в Державному освітньому стандарті вищої професійної освіти, відповідно до якого складаються навчальні плани, що містять дисципліни, розподілені за своїм призначенням на чотири основні групи:

- загальноосвітні або фундаментальні дисципліни;
- загальнопрофесійні і загальнотехнічні дисципліни;
- військово-спеціальні дисципліни;
- дисципліни вільного вибору.

Загальноосвітні або фундаментальні дисципліни містять основи наук, які сприяють формуванню світогляду, озброюють методами наукового дослідження, вивчають фундаментальні закономірності.

Загальнопрофесійні і загальнотехнічні дисципліни містять основи наук, що використовують для своєї побудови конкретні, в основному прикладні, галузі людських знань, які потім, як і фундаментальні знання, можуть бути основою при вивченні військово-спеціальних наук.

Військово-спеціальні дисципліни завершують первинне формування фахівця в певній галузі військово-спеціальної діяльності. Їх основу складає широкий комплекс військово-спеціальних дисциплін.

Дисципліни вільного вибору – це найчастіше дисципліни, що за своїм змістом є суміжними з військово-спеціальними або загальнопрофесійними і загальнотехнічними дисциплінами. Їх вивчення має за мету поширити можливості курсанта чи слухача на задоволення власних бажань інтелектуальної або мотиваційної природи.

На початковому етапі навчання у ВВНЗ ті, хто навчається, одержують фундаментальну підготовку, яка відіграє велику роль у подальшому процесі професійної освіти військового фахівця (на жаль, саме її “народ” відносить до другорядного завдання). Глибоке вивчення фундаментальних дисциплін, зокрема математики, фізики, іноземних мов, надає можливість створити міцну та надійну базу для підготовки фахівця, здатного до ефективного сприйняття нових знань і самостійного вдосконалення в процесі навчання у ВВНЗ та в

майбутньому професійному середовищі, що постійно змінюється. У зв'язку з цим, нагально постає питання посилення фундаментальної підготовки в системі професійної освіти військових фахівців. Цим створюється основа для побудови такої системи навчання, яка гарантувала б процес безперервної інтеграції отриманих знань в єдину нерозривну систему наукового і професійного світогляду того, хто навчається. Так досягається інтенсивний розвиток теоретичного мислення, творчих здатностей, формування професійних умінь та навичок, уміння орієнтуватися в стрімко зростаючому потоці різноманітнішої наукової інформації. Курсанти і слухачі набувають у край необхідні властивості правильної організації процесу самостійного отримання нових знань. Автор виражає впевненість, що саме такий підхід повинен складати основу практичної реалізації сучасної концепції освітнього процесу фахівця впродовж усього професійного життя.

Під професійною спрямованістю навчання автор розуміє такий зміст навчального матеріалу й організацію його засвоєння в таких формах і видах діяльності, які відповідають логіці побудови навчальної дисципліни й адекватно моделюють пізнавальні та практичні завдання професійної діяльності майбутнього фахівця.

Питання професійно спрямованого навчання сьогодні найбільшою мірою розроблено для вищих педагогічних і медичних навчальних закладів. Значно меншою мірою це зроблено для інших вищих навчальних закладів, у тому числі і ВВНЗ. Змістовний та методичний аспекти професійно спрямованого навчання майбутніх військових фахівців у сучасних ОКХ та ОПП розроблені і функціонують недостатньо, з чим безпосередньо і пов'язана значна плінність кадрів у військах та труднощі їх входження в первинну посаду.

На сьогодні загальноновизнано, що основні цілі навчання у ВВНЗ полягають у тому, щоб слухач або курсант під час вивчення будь-якої дисципліни не лише набув деякий набір знань, умінь і навичок, але й підвищив загальну та психолого-педагогічну культуру, сформував цілісне уявлення про професійну діяльність і психологічні особливості людини як про основні

чинники успішності службової кар'єри, навчився самостійно мислити та передбачати наслідки власних дій, навчився самостійно вчитися й адекватно оцінювати свої можливості, самостійно знаходити оптимальні шляхи досягнення мети та подолання службових і життєвих труднощів, усвідомлював високу особисту відповідальність за здоров'я та життя людей, які можуть бути його підлеглими за службою. Саме це покладено в основу компетентнісного підходу в побудові навчального процесу, орієнтованого на формування з випередженням професійних компетенцій випускника.

Державні освітні стандарти лише перераховують обов'язкові розділи (в ОПП), а також професійні завдання, що регламентують рівні і складові компетентності випускника (в ОКХ). Вочевидь сьогодні цього недостатньо для якісної підготовки військових кадрів. Аналіз професійних завдань свідчить, що для їхнього успішного вирішення потрібні як досить міцні знання з окремих дисциплін, так і вміння та навички їхнього застосування на практиці.

Отже, стандарти задають лише початкові і кінцеві параметри навчання, тому питання про професійну спрямованість цього навчання, яке б сприяло підвищенню компетентності бакалаврів, дипломованих фахівців або магістрів з різних напрямків спеціальної військової освіти, є відкритим. При цьому важливо досягти оптимального співвідношення між фундаментальністю та професійною спрямованістю будь-якої дисциплінарної підготовки, чим визначається якість й ефективність навчання на всій освітній траєкторії того, хто навчається.

Спрощену технологічну картку формування професійних компетенцій, що складена на основі технології модульно-компетентнісного навчання [3], можна подати у вигляді схеми-алгоритму (див. рис. 1). Блоки 2, 3, 4 цієї схеми-алгоритму мають бути забезпеченими застосуванням інформаційної локальної мережі ВВНЗ із використанням сучасних автоматизованих програмних засобів моніторингу та керування.

Блок 6 повинен мати гуманітарне підґрунтя: людина може зійти з освітньої траєкторії за різних причин, які, буває, не залежать від її волі

(наприклад, виявлення хвороб, що роблять неможливим подальше проходження військової служби, несприятливий стан сімейних обставин, різка негативна зміна мотиваційного фону тощо). Тому для такого блоку слід передбачити можливість полегшеного переходу курсанта чи слухача до цивільних вищих навчальних закладів, на що має працювати сучасна концепція інтеграції військової і цивільної освіти. Одночасно, вихід “НІ” схеми алгоритму має зворотний зв’язок із витокami всієї системи упередженого формування професійних компетенцій, оскільки дає конкретну інформацію про те, за яких причин система військово-професійної освіти дала збій у конкретному випадку, що надає можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення. Найбільш важливим засобом професійно спрямованого навчання є вирішення відповідним чином сформульованих професійних завдань та їхніх елементів. Фонд таких завдань повинен бути присутнім у дидактичному забезпеченні кожної з дисциплін, які присутні у навчальних планах ВВНЗ. Ці завдання обов’язково повинні даватись курсантам і слухачам для вирішення на самостійних та планових практичних заняттях. Так може забезпечуватись пізнавальна діяльність тих, хто навчається, в умовах військово-спеціального і психолого-педагогічного професійного середовища, що постійно моделюється. Тут слід зазначити особливу роль застосування в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій, які значно полегшують та спрощують завдання такого моделювання.

У процесі вирішення професійно орієнтованих завдань курсанти та слухачі, як правило, набувають досвіду аналізу професійних і навчальних ситуацій, організації професійного спілкування та взаємодії, прийняття індивідуальних і спільних рішень, адекватної рефлексії та розвитку діяльності, обліку індивідуально психологічних та особистісних особливостей людей, стилів їх пізнавальної і професійної діяльності; засвоюють теоретичні основи проектування, організації та здійснення сучасного освітнього і науково-дослідного процесу, діагностики його перебігу та результатів, методи виховної роботи з тими, хто навчається, персоналом військового підрозділу; набувають

знання підготовки і проведення основних видів навчальних занять; знайомляться з методами розвитку професійного мислення та діяльності, технічної і наукової творчості.

Коректне визначення всього спектру професійних компетенцій, які мають бути сформовані у курсанта (слухача) за час навчання у ВВНЗ, є достатньо складним та трудомістким завданням [4] і тому не ставиться мета їх вирішення в межах цієї статті. Їх класифікація також може бути побудована на основі вельми різних підходів через те, що кожна з професійних компетенцій, які передбачається сформувані за профілем спеціальної підготовки у ВВНЗ, може бути позначена точкою з певними координатами у багатовимірному освітньо-професійному просторі конкретного ВВНЗ. Згідно з тематикою, що розглядається в статті, автору здається доцільним лише зупинитися на основних принципах такої класифікації (рис. 2). Як бачимо з рис. 2, професійні компетенції освітнього ряду відіграють роль центру кристалізації для формування компетенцій діяльнісного ряду, а разом вони є таким центром для формування військово-спеціальних компетенцій.

Професійна спрямованість знання формує глибоке та міцне усвідомлення суб'єктами навчального процесу суттєвих зв'язків цього знання з конкретними завданнями майбутньої професійної діяльності. Це суттєво змінює емоційно-почуттєве ставлення курсантів і слухачів до самого процесу навчання, дає ясне уявлення про цілі та завдання навчання, підвищує інтерес і значно посилює мотивацію вивчення кожної з дисциплін, запропонованих їм для вивчення. Очевидно, що посилення мотивації є здатним суттєво покращити процес сприйняття нових знань, умінь та навичок, свідомого ставлення до закріплення раніше досягнутих результатів навчання й їхньої безперервної інтеграції з формуванням унаслідок цього конкретних професійних компетенцій.

Отже, як свідчить весь досвід вітчизняної освітньої системи, професійна компетентність випускника не може бути сформована належним чином у результаті епізодичних і малочисельних спеціальних заходів (практик, польових виходів тощо). Вона має бути предметом постійної турботи та

результатом спеціально організованої спільної діяльності того, хто навчається, і всієї освітньої системи, у якій він перебуває.

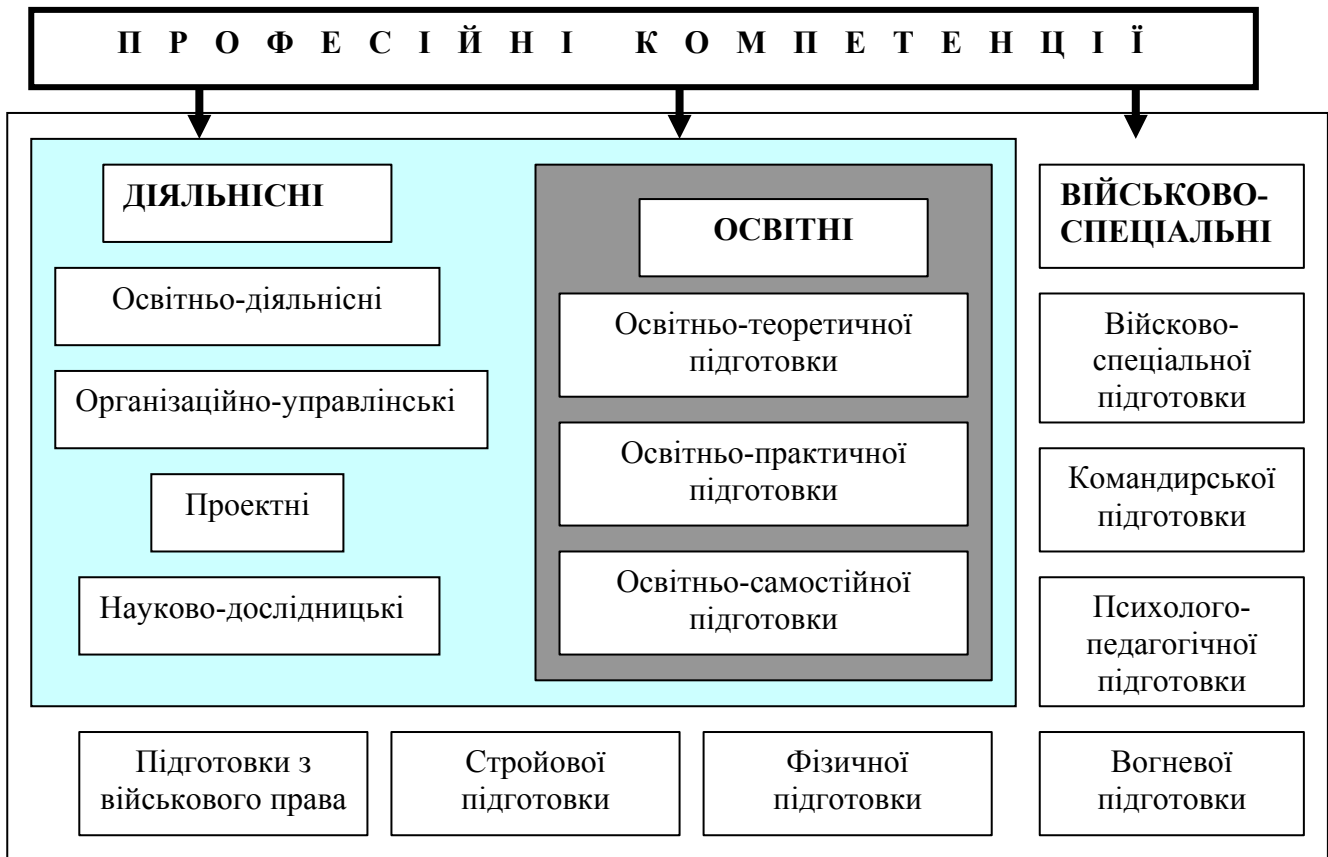

Рис. 2. Матриця основних професійних компетенцій, які підлягають безперервному упередженому формуванню в результаті професійно-освітньої діяльності вищого військового навчального закладу

Авторський досвід викладання із застосуванням зазначеної методики моделювання професійного середовища з постійним випередженням у процесі формування військово-професійних компетенцій надає можливість зробити висновок про суттєве наслідкове підвищення мотивації й якості в підготовці курсантів і слухачів.

Список використаної літератури

1. Лисицына, Л. С. Методология проектирования модульных компетентностно-ориентированных образовательных программ : методическое пособие / Л. С. Лисицына. – СПб. : ГУ ИТМО, 2009. – С. 50.

2. Машин, В. Н. Формирование профессиональных компетенций специалистов на основе автоматизированного обучающего комплекса : дис. ... кандидата пед. наук / В. Н. Машин. – Воронеж, 2005. – С. 145.

3. Юрковец, О. П. Формирование профессиональных компетенций техников-программистов на основе технологии модульно-компетентностного обучения : дис. ... кандидата пед. наук / О. П. Юрковец. – Тольятти, 2008. – С. 243.

4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : expert-nica.ru/sbornik/articles_doc/FionovaZolotova.doc.

5. Фионова, Л. Р. Построение системы тестирования компетенций на основе модели компетентности обучаемого / Л. Р. Фионова, Т. А. Золотова. – Пенза : Пензенский государственный университет, 2010.